

СОН ШЕРФЕЛЯ (С. БІЛИЙ)

Pulsatilla scherfelii (Ullep.) Skalický
(*P. alba* auct. non Rchb.)

Родина Жовтецеві — Ranunculaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення

Високогірний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні

Поширений у високогір'ї Європейських гір (Альп, частково Балкан, також у Пд. та Сх. Карпатах). В Україні — на більшості вершин Чорногори (гг. Говерла, Петрос, Ребра, Шпиці та ін.), Свидівця (г. Драгобрат), Мармароша (гг. Піп Іван, Ненеска), Горган (г. Негровець) та Буковинських Карпат (верхів'я гг. Білого Черемошу та Сучави). Адм. регіони: Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій

Більшість популяцій невеликі за розмірами (від 20 до 100 м²) й переважно з неповночленними віковими спектрами, без ювенільних та іматурних рослин. Чисельність — 1–5 рослин на 1 м². Найгірший стан популяцій виду на вершинах Говерли та Близиці, (поодинокі рослини без квіток чи плодів).

Причини зміни чисельності

Вузька еколого-ценотична амплітуда, обмеженість відповідних субстратів, господарська діяльність людини (рекреація).

Умови місцезростання

Субальпійський пояс на висоті 1700–2000 м н. р. м., на схилах різної експозиції, переважно на слабо задернованих ділянках, кам'янистих відслоненнях та осипищах,

в асоціаціях *Cystopteridetum fragilis*, *Salicetum herbaceae*, *Salicetum retuso-reticulatae*, *Festucetum pictae*, *Primulo (minimae)-Caricetum curvulae*, *Caricetum sempervirentis* й ін. (кл. *Asplenietea trichomanis*, *Elyno-Seslerietea*, *Saliceta herbaceae*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з потужним стрижневим коренем й переважно численними гілками каудекса, від якого розвиваються столоноподібні підземні пагони. Прикореневі листки довгочерешкові з тричі трійчасто-складними пластинками. Генеративні пагони 7–25 см заввишки, пазушні. Листки приквіткового покривала на розширених при основі вільних

черешках, двічі-трійчасті. Квітки поодинокі, прямостоячі. Оцвітина широко розкрита, біла. Квітки поодинокі прямостоячі. Плід багатогорішок, горішки з пірчасто опушеними остями. Цвіте у червні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням та вегетативно, за допомогою столонів.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняють у Карпатському БЗ та НПП «Синевир». Доцільно встановити моніторинг за популяціями виду на Говерлі й Близиці. Заборонено збирання рослин та порушення місць зростання (випасання худоби).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Зиман, 1997; Карпатські сторінки «Червоної книги України», 2002; Малиновський, Крічфалушій, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; ЧКУ, 1996; Чопик, 1976.

Автори: С.М. Зиман, О.В. Булах
Фото: П. Косінський, Л.Я. Нагорна (вставка)

СОН КРИМСЬКИЙ

Pulsatilla taurica Juz. (*P. halleri* (All.) Willd. subsp. *taurica* (Juz.) K.Krause; *P. litophila* Kotov)

Родина Жовтецеві — Ranunculaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення

Вузький регіональний ендемік, споріднений з альпійським *P. halleri*.

Ареал виду та його поширення в Україні

Гірський Крим. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій

Спорадично поширений у верхньому поясі, рідше у нижньому та середньому. Середня щільність популяцій не перевищує 1–2 особин на 1 м². Вікова структура в мало порушених біотопах характеризується перевагою прегенеративних рослин — в середньому 65%, генеративних рослин 32%, сенильних 3%.

Причини зміни чисельності

Масово знищується на букети, а також викопується на продаж.

Умови місцезростання

Трапляється у середньому та верхньому поясах Гірського Криму в гірських лучних степах яйли (кл. *Festuco-Brometea*), томіля-

рах (кл. *Sedo-Scleranthetea*) та галявинах дубових (кл. *Quercetea pubescentis-petraeae*) або соснових (кл. *Erico-Pinetea*) лісів на скелетних коричневих, бурих, дерново-карбонатних ґрунтах. Мезоксерофіт, геліофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 20–30 см заввишки, з глибокою стрижневою кореневою системою. Листки в розетці, двічі пірчасторозсічені на ланцетні долі, виростають наприкінці цвітіння. Квітки поодинокі, фіолетові, дзвоникоподібні, зовні шовковисто-волосисті, до 8–10 см в діаметрі. Плід багатогорішок з довгими біловолосистими остями. Цвіте у березні-травні. Плодоносить у червні-липні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного списку. Охороняють в Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому та Карадазькому ПЗ та декількох загальнодержавних заказниках («Айя», «Байдарський», «Великий каньйон Криму», «Урочище Карабі-яйла», «Гірський карст Криму»). Заборонено збирання та викопування рослин, терасування схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують в Запорізькому, Донецькому та Нікітському ботанічному садах.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Вахрушева, Имрякова, 2005; Вульф, 1947; Екофлора України, 2004; Ена, 2001; ЧКУ, 1996.

Автори: А.В. Єна, Я.П. Дідух, Л.П. Вахрушева
Фото: В.Ю. Летухова

ЖОВТЕЦЬ ТОРА (Ж. ТАТРАНСЬКИЙ)

Ranunculus thora L. (*R. tatrae* Borbás)

Родина Жовтецеві — Ranunculaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Диз'юнктивно поширений у горах Ср. (Альпи, Карпати) та Пд. (Піренеї, Балкани) Європи. В Україні — Свидовець (гг. Близниця, Драгобрат), Чорногора (майже усі вершини, від г. Петроса до г. Попа Івана, включаючи Ребра та Шпиці) та Мармарош (гг. Піп Іван, Ненеска). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Найбільші за розмірами популяції (Чорногора, на Шпицях та Погорільці) мають чисельність близько 600 особин, біля озера Несамовите, чисельність 7–15 особин на 1 м², але переважна більшість популяцій малочисельні й займають ділянки близько 0,1 га. Для них характерна неповноцвіта вікова структура, зокрема, відсутність ювенільних та іматурних рослин.

Причини зміни чисельності
Популяції вразливі, зменшують чисельність у зв'язку з відсутністю вегетативного розмноження під впливом випасання та інших проявів антропоїчної діяльності.

Умови місцезростання
Переважно альпійський, іноді субальпійський пояс на висоті 1650–2000 м н. р. м., на стрімких схилах пд. та сх. експозиції, на слабкозадернованих ділянках та в розщелинах скель на карбонатних породах. Входить до складу асоціацій

Thymo-Festucetum amethystinae, *Festucetum pictae* та *Cystopteridetum fragilis* й ін. (кл. *Elyno-Seslerietea*, *Salicetea herbaceae*, *Asplenietea trichomanis*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Криптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з короткими висхідними кореневищами без галузження й бульбоподібними веретеноподібно потовщеними коренями. Надземні пагони поодинокі, прості, 20–30 см заввишки, поновлюються щороку. Стеблових листків 2 чи 3, вони сидячі, шкірясті, майже округлі, голі. Нижній листок на відстані 10–15 см від основи стебла, з нерозсіченою, майже округлою, при основі серцеподібною пластинкою, 7–9 см завширшки, з дрібнозубчастим краєм, другий та

третій набагато менші, широколанцетні. Квітки верхівкові, поодинокі, 1,5–2,5 см в діаметрі, з жовтою оцвітиною. Плоди дрібні горішки, на поверхні з крапчастими ямками, голі. Цвіте у червні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмноження насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у Карпатському БЗ та Карпатському НПП. Доцільно поширити режим заповідності на центральну частину хр. Чорногора та встановити моніторинг за популяціями. Заборонено збирання рослин та порушення місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, отруйний.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2004; Зиман, 1997; Кияк, Речевська, 2001; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; ЧКУ, 1996; Flora Slovenska, 1982; Red Data Book. Lists of threatened plants and animals of the Carpathian National Parks and Reserves, 1996.

Автори: С.М. Зиман, В.Г. Кияк
Фото: І.М. Данилик

РУТВИЦЯ СМЕРДЮЧА

Thalictrum foetidum L.

Родина Жовтецеві — Ranunculaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Реліктовний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні

Континентальні регіони Азії з іррадіацією в Європу. Зх. Поділля (Товтровий кряж), Розточчя, Опілля, Прикарпаття. Адм. регіони: Льв, Ів, Тр, Чц, Хм.

Чисельність та структура популяцій

Популяції невеликого розміру, нечисленні, насіннєве відновлення пригнічене. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності

Обмеженість екотопів. Вузька еколого-ценотична амплітуда центральноазійського виду, що займає найбільш ксеротичні екотопи, надмірне навантаження (розробка вап-

няків, терасування схилів, заліснення, випасання худоби).

Умови місцезростання

Добре інсольовані кам'янисті, сухі пд. схили на збіднених дерново-карбонатних ґрунтах (рендзинах), виходах корінних порід, відслоненнях вапняків, гіпсів, доломітів. Угруповання кам'янистих степів порядку *Stipo pulcherrimae-Festucetalia pallentis*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна короткозалозистоопушена рослина 10–50 см заввишки, з короткими кореневищами. Стебло безрозеткове, прямостояче. Листки в обрисі яйцеподібні, тричі-, чотирипір-

часті, кінцеві частки яйцеподібні, затуплені; склероморфні. Суцвіття волоть. Квітки фіолетово-зелені, численні, пониклі. Цвіте у липні. Плодоносить у серпні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняють в ПЗ «Медобори», НПП «Вижицький», «Подільські Товтри». Заборонено знищення місць зростання (терасування та заліснення схилів).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують в Національному ім. М.М. Гришка, та Донецькому ботанічних садах НАН України.

Господарське та комерційне значення

Декоративний, отруйний.

Основні джерела інформації

Екофлора України, 2004; Определитель высших растений Украины, 1987; Флора УРСР, 1953; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: І.А. Коротченко

